

ΒΑΓΓΟΥ ΛΑΖΟΥ
Dr. rer. pol. F. U. Berlin W.
Αναπληρωτή Καθηγήτῃ ΑΒΣΘ

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ

ΜΙΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ
ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΕΝΟΣ ΓΕΝΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΩΝ
ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΑΓΟΡΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	61
	α) Η εξελικτική πορεία του καπιταλιστικού συστήματος	61
	β) Η Ελεύθερη Αγορά στη σύνθεσή της	62
2.	Ο ΑΝΑΠΛΑΣΣΟΜΕΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ	63
	α) Οι διεργασίες του συστήματος	63
	i. Η ουσία του αναπλάσσόμενου καπιταλισμού	65
	ii. Η φονξιοναλιστική πλευρά	67
	iii. Πηγές προελεύσεως	68
	β) Κρατικός αναπλάσσόμενος καπιταλισμός	69
	γ) Οργανικός αναπλάσσόμενος καπιταλισμός	71
	δ) Γενική σύνθεση του αναπλάσσόμενου καπιταλισμού	73
3.	Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΛΑΣΣΟΜΕΝΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ	77
	α) Η ουσία της αναγκαιότητας	77
	β) Ο προσδιορισμός της αναγκαιότητας	80
4.	ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΛΑΣΣΟΜΕΝΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ	81
	α) Στοιχεία αποδοχής, αιρέσεως και αρνήσεως	81
	β) Η μεγάλη αποδοχή και η μεγάλη άρνηση - Οι τρεις αμφισβητίες	83
	γ) Το κράτος τέταρτος αμφισβητίας	84
5.	Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	85

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) Η εξελικτική πορεία του καπιταλιστικού συστήματος

Αφότου εμφανίστηκε το σύστημα της Ελευθέρας Αγοράς πέρασαν πάνω από δύο εκατονταετηρίδες, κι όπως ήταν φυσικό μέσα στη γενική ροή των πραγμάτων άλλαξε κι αυτό σε αξιόλογο βαθμό. Αυτή η αλλαγή αφορά τα επιμέρους σχήματά του βέβαια κι όχι τη βασική δομή. Αν άλλαζε σ' αυτή την τελευταία (στη δομή του), τότε θα άλλαζε και το ίδιο το σύστημα, θα γινόταν ένα άλλο, τελείως διαφορετικό απ' το προηγούμενο κι άσχετο μ' αυτό. Μπορούμε να πούμε λοιπόν ως γενική διαπίστωση ότι ο καπιταλισμός ως οικονομικό σύστημα δέχθηκε στη ροή του χρόνου πολλές και αξιόλογες σχηματικές αλλαγές, όχι όμως και δομικές.

Είναι εκπληκτικό το γεγονός εντούτοις ότι αυτές οι αλλαγές έγιναν κατά κύριο λόγο από τα διάφορα «ρήγματα» που δεχόταν το σύστημα με το πέρασμα του χρόνου και που προκαλούνταν από τις διαφοροποιήσεις που συνέβαιναν στη γύρω οικονομική καθημερινότητα, που εξέφραζε ή κάλυπτε το σύστημα αυτό με τις αρχές του. Δηλαδή το σύστημα δεν αναπλάθεται αυτόματα και αυτόνομα από μόνο του, αλλά δεχόταν από τις πολυποίκιλες διαφοροποιήσεις της οικονομικής καθημερινότητας (τεχνολογία, ανταγωνισμός, συσσώρευση κεφαλαίου, συσσώρευση εργασίας κ.ά.) άλλοτε ανεκτά και άλλοτε ισχυρά ρήγματα, που το ωθούσαν κατόπιν αυτό το ίδιο στη δική του ανάπλαση. Αυτά τα «ρήγματα» λοιπόν, ιδωμένα ως ένα ενιαίο σύνολο, και οι διαφοροποιήσεις που προκαλούσαν στο σύστημα, ενσάρκωναν την πηγή ανάπλασής του ή, θα λέγαμε πιο γενικευμένα, τον «Αναπλασόμενο Καπιταλισμό» (Α.Κ. για συντομία). Κι ήταν αυτά ακριβώς που έδωσαν ζωή στην Ελεύθερη Αγορά, άλλως θάμενε άκαμπτη κι αυτή, όπως και το «αντίπαλό» της σύστημα, ο Σοσιαλισμός, και για να επιζήσει θ' αναγκαζόταν και η ίδια να καταφύγει στον απομονωτισμό και να περιφρουρηθεί μέσα σε ιδεατά ή πραγματικά τείχη από έξωθεν κλυδωνισμούς.

Η Ελεύθερη Αγορά λοιπόν έδειξε στο πέρασμα του χρόνου μια ευκαμψία, που της επέτρεπε ν' αφομοιώνει ακόμα και αρνητικά σύνδρομα που εμφανίζονταν στην οικονομική καθημερινότητα, που της προκαλούσαν ρωγμές και που την ανέτρεπαν στα επιμέρους σχήματά της. Μέσα από αυτή την αρνητικότητα δηλαδή η Ελεύθερη Αγορά είδε τη Δυναμική της ανάπλασής της. Και

με την ευελιξία που τη διακρίνει, κέρδιζε από αυτή τη δυναμική — γι' αυτό και δεν έχει ανάγκη από τείχη...

Αυτήν ακριβώς τη Δυναμική της ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος ή, όπως τον είπαμε προηγουμένως, τον «Αναπλασόμενο Καπιταλισμό» (Α.Κ.) και κατόπιν τη λειτουργικότητά του θα δούμε στις αναλύσεις που ακολουθούν. Όπως είναι φανερό, έχουμε να κάνουμε εδώ μ' ένα φαινόμενο που συνδέεται άμεσα με την ύπαρξη ενός ολόκληρου οικονομικού συστήματος. Αυτός ο «Αναπλασόμενος Καπιταλισμός» είναι το άλλο «Εγώ» του Καπιταλισμού, παρ' ότι αρνητικός στις καταβολές του και βρίσκεται πάντα σε κίνηση, προκαλεί ρωγμές και διαμορφώνει νέα σχήματα. Η πολύμορφη σύνθεση όλων αυτών των στοιχείων χαράζει το νέο κάθε φορά δρόμο για την Ελεύθερη Αγορά. Κι είναι πολύ ενδιαφέρον, αυτό τον νέο δρόμο — αυτόν τον «Αναπλασόμενο Καπιταλισμό» και τη λειτουργικότητά του να προσπαθήσει κανείς να τον δει μέσα στα γενικά σχηματοποιημένα πλαίσιά του.

Η εργασία αυτή έχει ακριβώς αυτόν τον στόχο.

β) Η Ελεύθερη Αγορά στη σύνθεσή της

Μπορούμε να πούμε κάνοντας μια πολύ γενική περιγραφή του συστήματος, ότι η Ελεύθερη Αγορά έχει ως βασικά της κύτταρα μερικά πράγματα. Το πρώτο από αυτά είναι η ελευθερία δράσεως του ατόμου, όταν αυτό ενεργεί οικονομικά. Το δεύτερο είναι ο (ελεύθερος) ανταγωνισμός. Αυτό είναι λογική συνέπεια του πρώτου, γιατί αλλιώς η ελευθερία δράσεως περιορίζεται αν ο ανταγωνισμός δεν είναι εξασφαλισμένος. Το τρίτο είναι η ατομική ιδιοκτησία και το τέταρτο η ιδιωτική πρωτοβουλία. Όλα αυτά δεν χρειάζονται ιδιαίτερη ανάλυση, γιατί είναι αυτονόητα και εύκολο να κατανοηθούν. Ειπώθηκαν άλλωστε πολλές φορές.

Οι ιδέες της εποχής εκείνης που διαμορφώθηκαν από μια κοινωνία κυριολεκτικά «μπουχτισμένη» από το τυραννικό και αυταρχικό κράτος (του δεσποτισμού και της μοναρχίας) έφτασαν όσον αφορά αυτό το τελευταίο (το κράτος) στο άλλο άκρο. Στην οικονομική ζωή το περιόρισαν αυστηρά στο ρόλο του νυχτοφύλακα που ως σκοπό είχε απλώς να εξασφαλίζει την αδιατάρακτη λειτουργία της Αγοράς (του οικονομικού γίγνεσθαι) κι όχι ν' επεμβαίνει σ' αυτή.

Αυτό σήμαινε πρακτικά μια ουδετερότητα για το κράτος, που θα το απαγόρευε να επεμβαίνει και να επηρεάζει αρνητικά ή θετικά ένα μέγεθος ή ένα παράγοντα της Αγοράς.

Στο εξωτερικό εμπόριο π.χ. η φιλελεύθερη σχολή υποστηρίζει ότι μόνον τότε μπορεί να δασμολογηθεί ένα εισαγόμενο προϊόν, όταν και το ομοειδές του στο εσωτερικό φορολογηθεί κατά το ίδιο ποσό — κι αυτό υπό ορισμένες

μάλιστα προϋποθέσεις. Γενικότερα το σλόγκαν για το ρόλο του κράτους ήταν ότι «όσο λιγότερα αυτό ξοδεύει, τόσο το καλύτερο για το γενικό καλό».

Μπορούμε επομένως να πούμε ότι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της Ελευθέρως Αγοράς είναι ο ουδέτερος ρόλος του κράτους — ο ρόλος του νυχοφύλακα, όπως τον καθόριζαν οι ίδιοι οι κλασικοί.

Εντούτοις η Αγορά γενικά με την οικονομική σημασία της λέξεως δεν είναι μόνο ένα λειτουργικό (ή τεχνικό) φαινόμενο (ή περίβλημα), στο οποίο αναπτύσσονται και δρουν από έναν αυτοσκοπό οι δυνάμεις και τα μεγέθη μιας Οικονομίας.

Πέρα από αυτό το τεχνικό περίβλημα που ενσαρκώνει σε τελευταία ανάλυση τον λειτουργικό μηχανισμό της Αγοράς, υπάρχει και αναπτύσσεται μέσα σ' αυτή και ο κοινωνικός μηχανισμός της, ακριβώς επειδή ούτε ο λειτουργικός μηχανισμός είναι μόνο μια τεχνικής φύσεως έννοια, αλλά ούτε και η συνάντηση των δυνάμεων και μεγεθών της Οικονομίας στην Αγορά είναι απλός αυτοσκοπός.

Αντίθετα, η Αγορά τοποθετεί αυτές τις δυνάμεις κι αυτά τα μεγέθη σε μια αρμονική αλληλοεξάρτηση — θεωρητικά τουλάχιστον — μεταξύ τους και αυτό τον στόχο της τον εκπληρώνει ακριβώς με τον κοινωνικό της μηχανισμό. Μ' άλλα λόγια, ενώ με τον λειτουργικό της μηχανισμό η Αγορά «επιτρέπει» στα μεγέθη (εισόδημα, τιμή, ζήτηση, προσφορά, κατανάλωση κ.λ.π.) και στις δυνάμεις της (επιχειρήσεις, καταναλωτές, συνδικάτα, εργάτες, εργοδότες κ.λ.π.) να δρουν σύμφωνα με τις αρχές της (που αναφέραμε συνοπτικά πιο πάνω), με τον κοινωνικό της μηχανισμό απεναντίας τα «απαγορεύει» να έρχονται σε «σύγκρουση» μεταξύ τους — ν' αναπτύσσονται μ' άλλα λόγια μερικά από αυτά υπέρμετρα σε βάρος άλλων που παραμένουν έτσι ατροφικά.

Στο σύστημα της Ελευθέρως Αγοράς αυτούς τους δύο μηχανισμούς η Αγορά τους αναπτύσσει από μόνη της — κι εδώ ακριβώς έγκειται η κεντρική της φιλοσοφία. Απαγορεύεται σ' οποιονδήποτε άλλο — άρα και στο κράτος — να την παρεμποδίσει στην ενέργειά της αυτή. Κατά τους κλασικούς — και για τις συνθήκες της εποχής τους άλλωστε — η Αγορά ήταν από μόνη της ικανή να ενεργοποιηθεί μ' αυτόν τον διπλό τρόπο, σε ικανοποιητικό βαθμό κι ως ένα χρονικό σημείο άλλωστε ενεργοποιήθηκε πράγματι, σ' ένα βαθμό που δεν άφηνε να διακρίνονται έντονα τα χάσματα και τα κενά — οι οργανικές της αδυναμίες δηλαδή, που αργότερα θα προκαλούσαν ανατροπές.

2. Ο ΑΝΑΠΛΑΣΣΟΜΕΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

α) Οι διεργασίες του συστήματος

Ο καπιταλισμός έτσι όπως τον έστησαν οι κλασικοί με τη μορφή της Ε-

λευθέρας Αγοράς ήταν θεωρητικά τέλειος και πρακτικά έτσι επίσης όπως τον διαμόρφωσε η εποχή με τις συνθήκες και τις καταστάσεις της αρχικά ανεκτός. Με τον καιρό όμως τα πράγματα άρχισαν να διαφοροποιούνται.

Πρώτος άρχισε ο *λειτουργικός μηχανισμός* να μην αποδίδει. Η συσσώρευση του κεφαλαίου οδηγούσε στη δημιουργία μεγάλων επιχειρήσεων, μονοπωλιακών καταστάσεων και πειστικού ανταγωνισμού. Η αγορά ή οι αγορές (με την τοπική τους σημασία) διευρύνθηκαν σημαντικά και η διαφάνεια επομένως της Αγοράς (με τη λειτουργική της σημασία τώρα) επιβαρύνθηκε με φαινόμενα συγχύσεως. Ο καταναλωτής άρχισε να χάνει την αυτονομία του, οι συναλλαγές ξαπλώθηκαν σε ευρύτατα πεδία και δεν υπάκουαν εύκολα στο νόμο της προσφοράς και της ζήτησεως. Τον χωλαίνοντα *λειτουργικό μηχανισμό* ακολούθησε γρήγορα και ο *κοινωνικός μηχανισμός*.

Γρήγορα δηλαδή οι δυνάμεις της Αγοράς ήρθαν σε «σύγκρουση» μεταξύ τους και μερικά μεγέθη αναπτύσσονταν υπέρμετρα σε βάρος των άλλων. Η κατανομή π.χ. του εισοδήματος δεν ήταν η ιδεώδης που περιέγραψαν με τους οριακούς μηχανισμούς οι κλασικοί, η ανεργία και η αγορά εργασίας παρουσίαζαν σημεία ασυμφωνίας προς «το γενικό καλό» των κλασικών, οι τιμές, οι μισθοί, τα κέρδη, η παραγωγή, το ίδιο.

Έτσι το κράτος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το ρόλο του νυχτοφύλακα και να δραστηριοποιηθεί. Για δεκαετηρίδες ολόκληρες αυτό γινόταν σιωπηρά και ανεπίσημα. Στην πραγματικότητα άλλωστε το κράτος ποτέ δεν έμεινε αργό, ούτε πριν απ' τους κλασικούς ούτε μετά. Στις αρχές του αιώνα μας όμως και κυρίως μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και την κρίση που επακολούθησε το 1929 η ενεργοποίηση αυτή «επισημοποιήθηκε», με την έννοια ότι υιοθετήθηκε σχεδόν ομόφωνα τόσο από την επιστήμη όσο και από το επίσημο κράτος που τη μορφοποίησε σε συγκεκριμένους πρακτικούς στόχους.

Είναι δύσκολο να πει κανείς ποιος ώθησε πρώτος τους δύο μηχανισμούς της Ελευθέρας Αγοράς να «αποστατήσουν»: Οι οργανικές αδυναμίες της ίδιας της Αγοράς ή το κράτος; Γεγονός είναι πάντως ότι σ' αυτή την «αποστασία» συνέβαλαν κατόπιν και οι δύο: τόσο οι οργανικές αδυναμίες του συστήματος, όσο και το κράτος. Έτσι σήμερα οι πρώτες οδήγησαν π.χ. στον σχηματισμό πολυεθνικών επιχειρήσεων και μονοπωλιακών καταστάσεων, στη συγκέντρωση του κεφαλαίου και στη συγκέντρωση επίσης της Εργασίας σε ισχυρά συνδικάτα, στην Α-διαφάνεια της Αγοράς (με τη διαφήμιση, το μάρκετινγκ, την πολυπλοκότητα και πολυμορφία των προϊόντων και την εξάπλωση των αγορών), στον ασφυκτικό ανταγωνισμό και γενικότερα στη δημιουργία πολλών «ταραξιών» της αγοράς που ενοχλούν ουσιαστικά τόσο τον *λειτουργικό* όσο και τον *κοινωνικό* της μηχανισμό.

Το δεύτερο (το κράτος) ανέπτυξε από την πλευρά του έναν πολύμορφο παρεμβατισμό που ενοχλεί στον ίδιο ουσιαστικά βαθμό τους δύο αυτούς μη-

χαρισμούς της Αγοράς. Αυτός ο παρεμβατισμός απευθύνεται, όπως και οι «ταραξίες» των οργανικών αδυναμιών, είτε έμμεσα είτε άμεσα, στο οικονομικό γίγνεσθαι της Αγοράς και το επηρεάζει άλλοτε θετικά άλλοτε αρνητικά. Σε κάθε περίπτωση πάντως τόσο αυτός με την πολυμορφία του όσο και οι «ταραξίες» με την ποικιλία τους ενσαρκώνουν σημαντικές «ρωγμές» στο σύστημα, που ωστόσο δεν είναι πάντα ζημιογόνες. Αν δούμε προσεκτικότερα τα πράγματα, θα διαπιστώσουμε αμέσως ότι απ' όλες αυτές τις ρωγμές βγαίνει συχνά μια νέα σύνθεση για το σύστημα και η Ελεύθερη Αγορά γνωρίζει έτσι νέα επιμέρους σχήματα, που την προωθούν, τη διαφοροποιούν, την αναπλάθουν. Έχουμε να κάνουμε λοιπόν εδώ μ' ένα σύνολο «ρωγμών», που στην τελική τους εμφάνιση αποτελούν την αναπλαστική πλευρά του καπιταλιστικού συστήματος — τον «Αναπλασσόμενο Καπιταλισμό» (Α.Κ.) ακριβώς. Αυτός ο «αναπλασσόμενος καπιταλισμός» παρουσιάζει τεράστιο ενδιαφέρον για την εφαρμοσμένη οικονομική πολιτική κάθε χώρας και μπορεί να ιδωθεί από πολλές θετικές και αρνητικές πλευρές.

i. Η ουσία του αναπλασσόμενου καπιταλισμού

Αν τοποθετήσουμε το καπιταλιστικό σύστημα κάτω από μια αυστηρή κριτική θεώρηση, θα δούμε ότι η Ελεύθερη Αγορά στην πιο αμιγή της μορφή δεν συναντάται ούτε ακόμα και στις καταβολές της. Μόνο ως θεωρητικό κατασκευάσμα συναντάται στη μορφή αυτή. Αυτό έχει την εξήγησή του — αρκετά «φυσιολογική» και απλή. Οι τρεις κλασικοί και οι μαθητές τους, που έστησαν το οικοδόμημα στα χαρτιά τους, προσπάθησαν (με επιτυχία άλλωστε) να δώσουν ένα θεωρητικό υπόβαθρο σ' αυτό που η «νέα» για τον καιρό τους οικονομική πραγματικότητα παρούσαζε μπροστά τους.

Η Ελεύθερη Αγορά δηλαδή δεν έγινε επειδή την περιγράψανε οι θεωρητικοί οικονομολόγοι, αλλά γιατί τη δημιούργησε η πρακτική οικονομική καθημερινότητα της εποχής εκείνης. Περιγράφοντας όμως με θεωρητικές αφαιρέσεις κάτι που ούτε τότε ούτε ποτέ άλλωστε δεν είχε πρακτικά σταθεροποιηθεί σε προκατασκευασμένα σχήματα, ήταν φυσικό για τους κλασικούς και τους επιγόνους τους να μην αποφύγουν ορισμένες θεωρητικές και σχηματικές γενικεύσεις. Αυτές ακριβώς οι γενικεύσεις έδωσαν στο σύστημα της Ελευθέρως Αγοράς μια θεωρητική τελειότητα — αλλά μόνο στα χαρτιά. Στην πρακτική ζωή υπήρχαν ένα σωρό μικρές ή μεγάλες αντινομίες, οι οποίες φυσικά δεν πέρασαν απαρατήρητες, ούτε ακόμα κι από τους ίδιους τους κλασικούς. Μόνο που τις έβλεπαν ακριβώς ως μικρο-αντινομίες που συμπτωματικά ίσως συναντώνται εδώ κι εκεί στο οικονομικό γίγνεσθαι. Έτσι το θεωρητικό οικοδόμημα της Ελευθέρως Αγοράς ήταν ιδεώδες.

Οι συνθήκες της εποχής εκείνης, η ίδια η εποχή και οι επικρατούσες

ιδέες, επέτρεπαν και διαμόρφωναν πράγματι αυτό το «ιδεώδες» οικοδόμημα — στην πιο δυνατή μορφή. Όχι ότι το σύστημα (ή το οικοδόμημα) λειτουργούσε με ιδεώδη εντέλεια, αλλά ότι ήταν η ιστορική στιγμή που η λειτουργία του αυτή έφτανε ακριβώς στην πιο δυνατή μορφή εντέλειας.

Οργανικές αδυναμίες εντούτοις υπήρχαν.

Ήταν ακριβώς αυτές οι μικρο-αντινομίες που διαπίστωναν και οι κλασικοί και οι οποίες προκαλώντας πολλές φορές η μία την άλλη, έστησαν σιγά-σιγά την άλλη πλευρά του συστήματος, την αναπλαστική πλευρά, τον αναπλασόμενο καπιταλισμό. Μαζί με τις οργανικές αδυναμίες υπήρχε επίσης και το κράτος με την παρέμβασή του που δημιουργούσε κι αυτό αντινομίες και συνέβαλλε ή τελειοποιούσε ακόμα περισσότερο αυτόν τον αναπλασόμενο καπιταλισμό.

Εκείνο που πρέπει να τονισθεί εδώ είναι ότι οι διεργασίες αυτές δεν παρυσιάζουν την εικόνα μιας απλής προς τα μπρος μοιρολατρικής εξελίξεως, αλλά κάτι το δυναμικό. Διότι η εποχή με τις συνθήκες και τις ιδέες της ήταν εκείνη που έδινε αυτό ή εκείνο το σχήμα στο οικονομικό γίγνεσθαι — στη θετική και στην αρνητική του πλευρά. Στην πραγματικότητα όπως είπαμε ήδη ποτέ δεν υπήρξε εποχή που να μην έχει σε λειτουργία, έστω υπολανθάνουσα, μια κάποια μορφή Ελευθέρας Αγοράς, αλλά και ποτέ δεν υπήρχε εποχή επίσης που να μην έχει σε λειτουργία μια κάποια μορφή αναπλασόμενου καπιταλισμού.

Θεωρητικά μπορεί να εντοπισθεί χρονικά ένα σημείο που μπορεί να παρθεί στατικά και να μας δώσει το σύστημα της Ελευθέρας Αγοράς στην εντέλειά του. Στην πρακτική ζωή όμως οι θετικές διεργασίες του οικονομικού γίγνεσθαι έφεραν πάντα ενδογενώς αρνητικά σύνδρομα. Μάλιστα τα πιο δυναμικά από αυτά εκτόπιζαν σιγά-σιγά αντίστοιχα θετικά και γίνονταν αυτά πλέον το «κατεστημένο». Και αν ψάξουμε την Ελεύθερη Αγορά, θα δούμε ότι στο διάβα της έχει «χωνέψει» πολύ τέτοιο αναπλασόμενο καπιταλισμό, από τις καταβολές της μέχρι σήμερα.

Άλλα πάλι αρνητικά σύνδρομα τα κρατάει ακόμα σε απόσταση παρά την έντονη παρουσία τους.

Και μια τρίτη κατηγορία τέλος την απορρίπτει εντελώς.

Αυτά όμως θα τα δούμε αναλυτικότερα σ' ένα άλλο κεφάλαιο.

Έτσι σήμερα η Ελεύθερη Αγορά διατηρεί τις αρχικές δομές της, όχι όμως και τα αρχικά της σχήματα. Αυτά τα τελευταία άλλαξαν στο βαθμό που το σύστημα δέχτηκε ν' αφομοιώσει τον αρνητικό του εαυτό και να τον αποδεχθεί ως θετικό συστατικό του.

Αυτό συνέβη ας πούμε με τη συσσώρευση κεφαλαίου που δημιούργησε μονοπωλιακές καταστάσεις ή με τον ανταγωνισμό που αναγκάστηκε να τον δεχθεί σε ορισμένες περιπτώσεις περιορισμένα. Το ίδιο θα μπορούσε να πει

κάνεις επίσης και για τον ενεργό ρόλο του κράτους στο οικονομικό γίγνεσθαι, τη ρυθμιστική συγκέντρωση της Εργασίας στα συνδικάτα, τον περιορισμό της ιδιωτικής πρωτοβουλίας κ.λ.π.

ii. Η φονξιοαλιστική πλευρά

Μπορούμε να δούμε τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό πριν απ' όλα από δύο διαφορετικές γωνίες λήψεως, οπότε θα έχουμε κάθε φορά και δύο διαφοροποιήσεις.

Ο πρώτος τρόπος είναι να τον δούμε από τη φονξιοαλιστική του πλευρά, οπότε ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός εμφανίζεται μέσα σ' αυτό που σε προηγούμενη παράγραφο ονομάσαμε τόσο «*λειτουργικό μηχανισμό*» όσο και «*κοινωνικό μηχανισμό*». Στην περίπτωση αυτή έχουμε τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό λειτουργικής μορφής και κοινωνικής μορφής. Οι δύο μηχανισμοί απορρέουν, όπως είπαμε, από τις δύο αποστολές της Ελευθέρας Αγοράς, από τις οποίες η πρώτη έχει ως σκοπό να παρέχει στις δυνάμεις της αγοράς ένα λειτουργικό πλαίσιο (κι αυτό είναι η ελεύθερη δράση) και η δεύτερη να δημιουργεί μια ρυθμιστική αρμονία ώστε να μη καταλήγουν σε σύγκρουση μεταξύ τους.

Ελευθερία δράσεως σημαίνει όμως ότι οι δυνάμεις και τα μεγέθη της αγοράς ενεργούν ή διαμορφώνονται με βάση την Οικονομική Αρχή, που από μόνη της ήδη κρύβει μέσα της το στοιχείο της συγκρούσεως, αφού ωθεί την οικονομική ενέργεια — τους δύο συμβαλλομένους πιο απλά — να πάρει τη μορφή του «*μεγαλύτερου κέρδους με τη μικρότερη ζημία*». Έτσι τελικά η σύγκρουση στην Αγορά δεν αποφεύγεται και μέσα από τις παραμορφωτικές καταστάσεις που διαμορφώνονται σχηματίζεται ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός κοινωνικής μορφής, που άλλοτε δημιουργεί κι άλλοτε προσπαθεί αντιθέτως ν' αμβλύνει αυτή τη σύγκρουση.

Οι πολυεθνικές εταιρίες ή η άνιση κατανομή του εισοδήματος, τα καρτέλ, η αποδυνάμωση των οριακών μηχανισμών της αγοράς και άλλα τέτοια μπορούν ν' αναφερθούν εδώ ως παραδείγματα αναπλασσόμενου καπιταλισμού κοινωνικής μορφής που προκαλούν συγκρούσεις στο οικονομικό γίγνεσθαι. Αντίθετα, η φορολογία (όχι η ταμειακή), ο κρατικός καπιταλισμός ως ένα σημείο, οι συνεταιρισμοί, ακόμα και διεθνείς οργανισμοί (Ε.Ο.Κ., ΕΥΡΑΤΟΜ κ.λ.π.) αποτελούν παραδείγματα αναπλασσόμενου καπιταλισμού κοινωνικής μεν μορφής, αλλά που προσπαθούν ν' αμβλύνουν την (κοινωνική) σύγκρουση των δυνάμεων ή των μεγεθών της Αγοράς.

Αναπλασσόμενο καπιταλισμό λειτουργικής μορφής έχουμε στην περίπτωση που παρενοχλείται ή υποβοηθείται ο λειτουργικός μηχανισμός της αγοράς. Πράγματι, πολλά αρνητικά σύνδρομα του συστήματος της Ελευθέρας

Αγοράς δεν παρεμβαίνουν αρνητικά ή θετικά στον κοινωνικό, αλλά στον λειτουργικό της μηχανισμό.

Υπάρχει μια πάρα πολύ μεγάλη ποικιλία αναπλασσόμενου καπιταλισμού αυτής της μορφής που δίνεται πριν απ' όλα (και κατά κύριο λόγο) από την παρεμβατική πολιτική του κράτους (οριοθέτηση ή πάγωμα τιμών, πριμοδοτήσεις, απαλλαγές, κίνητρα, δασμοί, απαγορεύσεις, περιορισμοί κ.λ.π.) αλλά και από την αρνητική δράση ή διαμόρφωση των δυνάμεων και των μεγεθών της αγοράς — ντάμπινγκ, απεργίες, μποϋκοτάζ κ.ά.

iii. Πηγές προελεύσεως

Η άλλη γωνία λήψεως από την οποία μπορούμε να δούμε τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό είναι αυτή των δημιουργών ή αλλιώς των πηγών προελεύσεως.

Θα μπορούσε κανείς πράγματι να κατατάξει τις «νοθεύσεις» του συστήματος της Ελευθέρως Αγοράς σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Σ' εκείνες κατ' αρχήν που προέρχονται από την επεμβατική πολιτική του κράτους. Στην περίπτωση αυτή έχουμε τον κρατικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό. Οι πηγές του είναι η παρεμβατική δράση του κράτους.

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει εκείνες τις νοθεύσεις που προέρχονται από τις οργανικές αδυναμίες που περικλείει το ίδιο το σύστημα της Ελευθέρως Αγοράς. Μια τέτοια αδυναμία περιέχει π.χ. ο ελεύθερος ανταγωνισμός που οδηγεί στη συσσώρευση του κεφαλαίου και εξελικτικά στο μονοπώλιο ή ας πούμε στις πολυεθνικές. Σ' αυτή την περίπτωση έχουμε τον οργανικό Α.Κ. Αλλά αυτός ο οργανικός Α.Κ., έτσι όπως τον καθορίσαμε με βάση την πηγή προελεύσεώς του, μπορεί μόνο υπό στενή έννοια να νοηθεί. Γιατί στην ευρεία του έννοια περιλαμβάνει και μια δεύτερη κατηγορία νοθεύσεων (τρίτη στο σύνολό τους) — ή αλλιώς: μια τρίτη πηγή προελεύσεως. Κι αυτή είναι κάθε φορά τα «νέα» δεδομένα (ιδέες, συνθήκες, καταστάσεις, εξελίξεις) της εκάστοτε «καινούργιας» εποχής.

Ταιριαστό παράδειγμα για την περίπτωση αυτή είναι η τεχνολογική πρόοδος που άλλαξε τον τρόπο παραγωγής — έκανε την τελευταία μαζική — και δημιούργησε τις συνθήκες για την εμφάνιση της μεγάλης επιχειρήσεως και περαιτέρω ο αυτοματισμός, η τεχνοκρατία κ.ά. που επέφεραν ένα σωρό αναστατώσεις (νοθεύσεις) στην Ελεύθερη Αγορά.

Έτσι λοιπόν ο οργανικός Α.Κ. στην ευρεία του έννοια αν παρθεί μπορεί να διαιρεθεί σε δύο επιμέρους υποκατηγορίες, όσον αφορά την πηγή προελεύσεως: Τον υπό στενή έννοια ή τον κυρίως οργανικό Α.Κ. και τον εξαρτημένο οργανικό Α.Κ. που έχει την πηγή του στη διαχρονική εξέλιξη του συστήματος. Ωστόσο τόσο ο ένας όσο και ο άλλος έχουν ένα κοινό παρονομαστή:

Οι αδυναμίες, τα κενά, οι νοθεύσεις ή τα αδιέξοδα έχουν άλλοτε από μόνα τους αυτούσιο οργανικό χαρακτήρα (κυρίως οργανικός Α.Κ.) άλλοτε επιβάλλονται μ' έναν παρόμοιο χαρακτήρα στον οργανισμό του συστήματος (εξαρτημένος οργανικός Α.Κ.). Παρακάτω θα γίνεται χρήση εντούτοις προς αποφυγή συγχύσεως μόνο των δύο πρωταρχικών όρων, δηλαδή του κρατικού και του οργανικού Α.Κ., με τον δεύτερο νοούμενο έτσι όπως τον αναλύσαμε εδώ, στη διπλή του μορφή.

Από αυτούς ο πρώτος (ο κρατικός αναπλασσόμενος καπιταλισμός) παρεμβαίνει συχνότερα στον λειτουργικό και σπανιότερα στον κοινωνικό μηχανισμό της Αγοράς, με σκοπό όμως να επηρεάσει περισσότερο τον κοινωνικό και λιγότερο τον λειτουργικό μηχανισμό της Αγοράς, ενώ με τον δεύτερο συμβαίνει το αντίστροφο ακριβώς. Ο οργανικός δηλαδή αναπλασσόμενος καπιταλισμός δημιουργεί αντινομίες ή προσπαθεί να αποσοβήσει τέτοιες περισσότερο στον κοινωνικό και λιγότερο στον λειτουργικό μηχανισμό της Αγοράς, με σκοπό όμως να επηρεάσει περισσότερο τον λειτουργικό και λιγότερο τον κοινωνικό μηχανισμό της. Κάπως πιο σχηματικά θα λέγαμε ότι τα δύο ζεύγη που μπορούν να φτιάξουν οι τέσσερις διαφοροποιήσεις του αναπλασσόμενου καπιταλισμού (δύο από κάθε γωνία λήψεως) είναι περισσότερο ταιριαστά μεταξύ κρατικού και αναπλασσόμενου καπιταλισμού λειτουργικής μορφής (πρώτο ζεύγος) και μεταξύ οργανικού και αναπλασσόμενου καπιταλισμού κοινωνικής μορφής (δεύτερο ζεύγος).

Πράγματι, όπως είπαμε και πιο πάνω, το κράτος κατά κύριο λόγο παρεμβαίνει λειτουργικά στην Αγορά, ενώ οι οργανικές αδυναμίες δημιουργούν δυσκολίες κυρίως στον κοινωνικό μηχανισμό της, μολονότι το κράτος αποβλέπει στον κοινωνικό, ενώ οι αντινομίες στοχεύουν στον λειτουργικό μηχανισμό. Αυτό είναι εύκολο να το καταλάβουμε καλύτερα με αντίστοιχα παραδείγματα.

β) Κρατικός αναπλασσόμενος καπιταλισμός

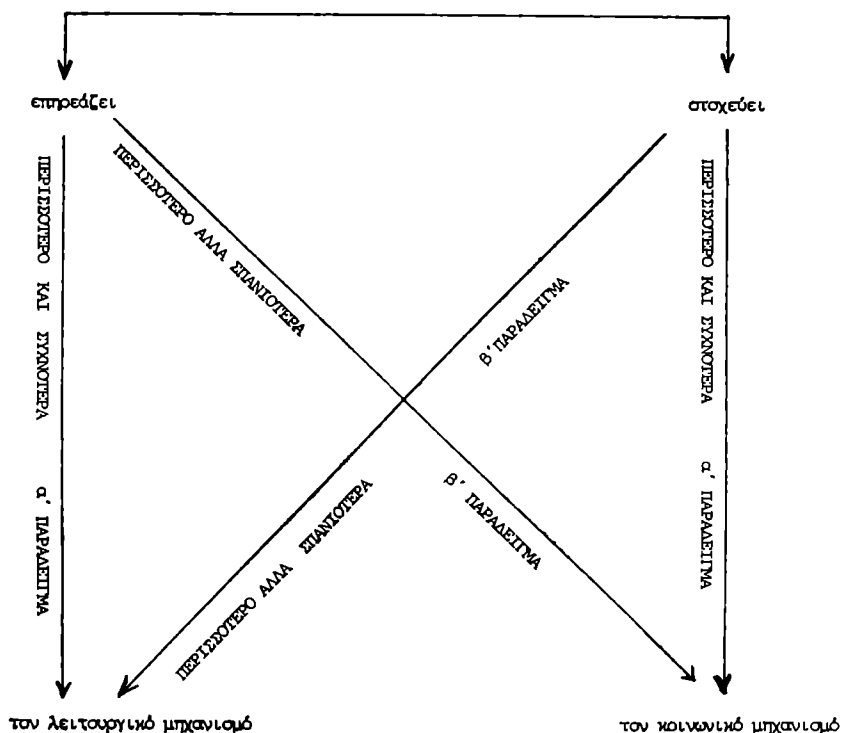
α' παράδειγμα: Το κράτος για να προστατέψει εισοδηματικά τη γεωργική τάξη παίρνει διάφορα μέτρα, ας πούμε τιμών ή προμοδοτήσεων. Μια προμοδότηση όμως ή μια οριοθέτηση της τιμής του άλφα προϊόντος αποβαίνει σε βάρος ενός άλλου προϊόντος και πάντως είναι μέτρο αντικοφορμικό και αντιβαίνει στους κανόνες της Ελευθέρας Αγοράς. Η προμοδότηση αυτή ή η οριοθέτηση της τιμής είναι από την πλευρά της ένας κρατικός αναπλασσόμενος καπιταλισμός που ενοχλεί την Αγορά περισσότερο στον λειτουργικό της μηχανισμό (εμποδίζει τον ελεύθερο σχηματισμό των τιμών), μολονότι αποβλέπει συνηθέστερα στην υποβοήθηση του κοινωνικού μηχανισμού της (υποβοηθά την Αγορά να εξασφαλίσει στον γεωργό ένα εισόδημα). Αυτή η

περίπτωση συμβαίνει συχνότερα με τον κρατικό Α.Κ.

β' παράδειγμα. Το κράτος για να διατηρήσει σε λειτουργία μικρές και μη ανταγωνίσιμες ακόμα επιχειρήσεις (για λόγους ίσως κοινωνικούς, οικονομικούς, ανεργίας κ.λ.π.) τις πριμοδοτεί ή τις παρέχει ορισμένα προνόμια. Αυτό αποβαίνει λειτουργικά σε βάρος άλλων επιχειρήσεων — κι αυτός ακριβώς είναι ο στόχος του κράτους: Να τις εμποδίσει να «πνίξουν» τις μικρότερες. Έτσι εδώ ο κρατικός Α.Κ. ενώ στοχεύει περισσότερο στον κοινωνικό μηχανισμό της Αγοράς (διατηρώντας στη ζωή παρασιτικές ίσως επιχειρήσεις) ενοχλεί εντούτοις περισσότερο τον λειτουργικό της μηχανισμό. Αυτή η περίπτωση κρατικού αναπλασσόμενου καπιταλισμού συμβαίνει σπανιότερα. Το συνηθέστερο είναι η αντίστροφη πορεία του πρώτου παραδείγματος. Έτσι η σύνθεση των δύο παραδειγμάτων μας δίνει τον κρατικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό, που όταν παρεμβαίνει περισσότερο στον λειτουργικό μηχανισμό της Αγοράς, το κάνει συχνότερα (α' παράδειγμα) και όταν παρεμβαίνει περισσότερο στον κοινωνικό της μηχανισμό, το κάνει σπανιότερα (β' παράδειγμα), ενώ στοχεύει συχνότερα περισσότερο στον κοινωνικό της μηχανισμό (α' παράδειγμα) και σπανιότερα περισσότερο στον λειτουργικό της μηχανισμό (β' παράδειγμα).

Παραστατικά θα μπορούσαμε το φαινόμενο αυτό να το δούμε στο σχήμα 1.

ΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΝΑΠΛΑΣΣΟΜΕΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Σχήμα 1.

Όπως βλέπουμε στο σχήμα αυτό (Σχ. 1), στο α' παράδειγμα ο κρατικός Α.Κ. είναι λειτουργικής μορφής γιατί επηρεάζει περισσότερο (αλλά και συχνότερα) τον λειτουργικό μηχανισμό της Αγοράς, μολονότι στοχεύει περισσότερο (και φυσικά συχνότερα) στον κοινωνικό μηχανισμό της. Στο β' παράδειγμα συμβαίνει το αντίθετο. Ο κρατικός Α.Κ. είναι τώρα κοινωνικής μορφής, γιατί επηρεάζει (αλλά αυτό συμβαίνει σπανιότερα στην πράξη) τον κοινωνικό μηχανισμό της Αγοράς, μολονότι στοχεύει συνήθως (δηλαδή περισσότερο) και πάντως σπανιότερα στην πράξη τον λειτουργικό της μηχανισμό.

γ) Οργανικός αναπλασόμενος καπιταλισμός

γ' παράδειγμα. Η δυνατότητα που παρέχει ο ελεύθερος ανταγωνισμός της Αγοράς να συσσωρευτεί το κεφάλαιο στις πιο δυναμικότερες επιχειρήσεις, είναι μια οργανική αδυναμία του συστήματος της Ελευθέρως Αγοράς που οδηγεί στη δημιουργία πολυεθνικών μεγαθηρίων. Το ντάμπινγκ που εφαρμόζουν συχνά οι επιχειρήσεις αυτές είναι από την πλευρά του ένας οργανικός αναπλασόμενος καπιταλισμός με τον οποίο η Αγορά είναι υποχρεωμένη να ζήσει — αν όχι να τον αποδεχθεί.

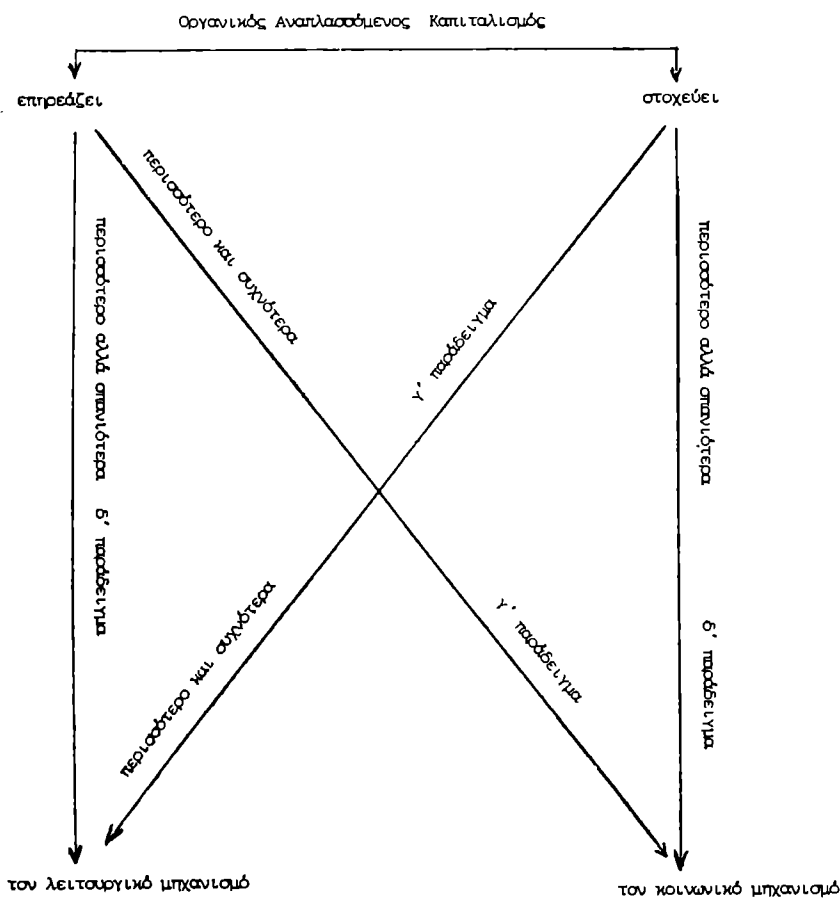
Η δραστηριότητα — ντάμπινγκ — στοχεύει περισσότερο στον λειτουργικό μηχανισμό της Αγοράς (αφού καταπατεί τους κανόνες του ανταγωνισμού), επηρεάζει περισσότερο εντούτοις τον κοινωνικό της μηχανισμό, υπό την έννοια ότι επιτείνει ακόμα περισσότερο τη συσσώρευση κεφαλαίου σε βάρος των μικρότερων επιχειρήσεων. Αυτή η περίπτωση συμβαίνει συχνότερα με τον οργανικό Α.Κ.

δ' παράδειγμα: Μια οργανική αδυναμία του συστήματος της Ελευθέρως Αγοράς που οδηγεί σε πολωτικές καταστάσεις εμφανίζεται στο γεωργικό τομέα στην περίοδο της σοδειάς. Πράγματι στην περίοδο της αιχμής (που είναι συνήθως για τη γεωργία το καλοκαίρι) τα προϊόντα προσφέρονται άφθονα και υπερκαλύπτουν τη ζήτηση, η οποία μάλιστα είναι από ένα σημείο και πέρα ανελαστική σε μεγάλο βαθμό. Έτσι ο ελεύθερος ανταγωνισμός δημιουργεί εδώ ένα πολωτικό φαινόμενο στον λειτουργικό μηχανισμό της Αγοράς, που χωρίς τη ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους θα έφθανε θεωρητικά να διαμορφώνει και αρνητικές τιμές για τα γεωργικά προϊόντα (πρακτικά τις οδηγεί σε εξευτελιστικά επίπεδα) ενώ στοχεύει περισσότερο στον κοινωνικό μηχανισμό της Αγοράς, με την έννοια ότι επιχειρείται από τους εμπόρους η απόκτηση εισοδήματος σε βάρος των γεωργών. Το φαινόμενο αυτό συμβαίνει σπανιότερα με τον οργανικό αναπλασόμενο καπιταλισμό και πάντως συνοδεύεται από τον κρατικό αναπλασόμενο καπιταλισμό εξαιτίας της παρεμβατικής πολιτικής του κράτους.

Έτσι η σύνθεση των δύο παραδειγμάτων (γ' και δ') μας δίνει τον ορ-

γανικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό, κατά τον ίδιο τρόπο που τα προηγούμενα παραδείγματα (α' και β') μας έδωσαν τον κρατικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό. Στο γ' παράδειγμα, ο μηχανισμός του οποίου συμβαίνει συχνότερα στην πράξη, έχουμε τον οργανικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό, που επηρεάζει περισσότερο τον κοινωνικό μηχανισμό, στοχεύει δε επίσης περισσότερο στον λειτουργικό.

Στο δ' παράδειγμα (σπανιότερο στην πράξη), όπου ο στόχος είναι ο κοινωνικός μηχανισμός της Αγοράς, επηρεάζεται περισσότερο ο λειτουργικός. Συμβαίνει δηλαδή ακριβώς η αντίστοιχη διεργασία, όπως δείχνεται άλλωστε και στο σχήμα 2.

Σχήμα 2.

δ) Γενική σύνθεση του αναπλασσόμενου καπιταλισμού

Αν δούμε τον κρατικό και τον οργανικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό από τη φονξιοναλιστική σκοπιά (όπως τον αναλύσαμε σε προηγούμενη παράγραφο), τότε θα έχουμε μια νέα γενική σύνθεση του αναπλασσόμενου καπιταλισμού.

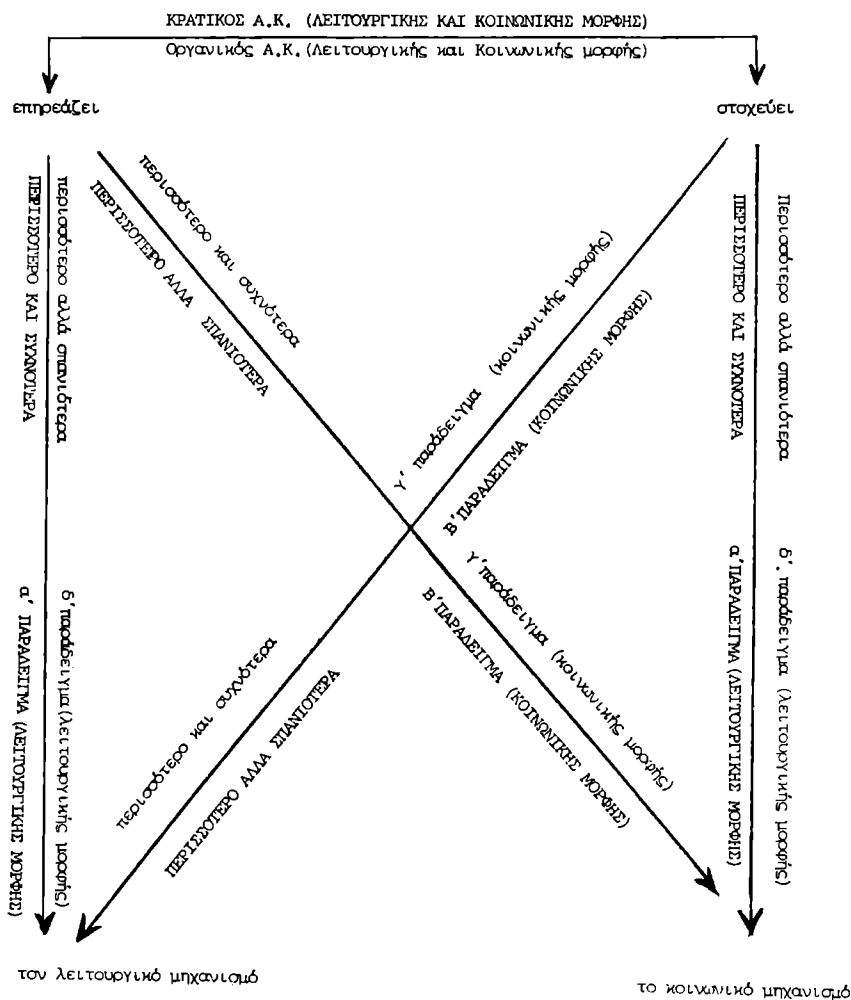
Όπως είδαμε στην παράγραφο εκείνη, από φονξιοναλιστικής σκοπιάς έχουμε τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό λειτουργικής μορφής και τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό κοινωνικής μορφής. Συνθέτοντας τώρα τις επιμέρους αυτές διαφοροποιήσεις του αναπλασσόμενου καπιταλισμού, έχουμε τότε στο α' παράδειγμα τον κρατικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό λειτουργικής μορφής, στο β' παράδειγμα τον κρατικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό κοινωνικής μορφής, στο γ' παράδειγμα τον οργανικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό κοινωνικής μορφής και στο δ' παράδειγμα τον οργανικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό λειτουργικής μορφής.

Η νέα αυτή γενική σύνθεση βλέπει τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό τόσο από τη φονξιοναλιστική του σκοπιά (λειτουργικός ή κοινωνικός), όσο και από την πλευρά των πηγών προελεύσεως (κρατικός ή οργανικός). Το σχήμα 3 μας δίνει τη σύνθεση των δύο προηγηθέντων σχημάτων (1 και 2), δηλαδή τη νέα γενική σύνθεση του αναπλασσόμενου καπιταλισμού με παραστατικό τρόπο, όπου για τον κρατικό Α.Κ. χρησιμοποιούμε κεφαλαία στοιχεία και για τον οργανικό μικρά — όπως κάναμε άλλωστε και στα σχήματα 1 και 2 αντίστοιχα.

Προσέχοντας τα πράγματα καλύτερα, θα κάνουμε τη διαπίστωση ότι όλο αυτό το ποικιλόμορφο σύνολο που καθορίσαμε ως αναπλασσόμενο καπιταλισμό δεν είναι όπως είπαμε ήδη πάντα κατανάγκη αρνητικό στις επιδράσεις και στο ρόλο του μέσα στο οικονομικό γίγνεσθαι. Μπορεί κανείς τώρα με βάση αυτή την ως ένα βαθμό ίσως απροσδόκητη διαπίστωση να κάνει την πολύ ουσιώδη αλλά και αυτονόητη παρατήρηση ότι ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός αφού δεν είναι πάντα αρνητικός στις επιδράσεις και στο ρόλο του, σημαίνει ότι προκαλεί και θετικές διεργασίες στο οικονομικό γίγνεσθαι της Ελευθέρας Αγοράς.

Αυτό έχει θεμελιώδη σημασία για το σύστημα. Μπορούμε να πούμε ότι αν δεν υπήρχε αυτή η θετική επίδραση του αναπλασσόμενου καπιταλισμού, θα δημιουργούνταν μέσα στο σύστημα χάσματα που θα κατέληγαν σε αδιέξοδα.

Έχουμε επομένως τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό θετικής επιδράσεως και τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό αρνητικής επιδράσεως. Συνήθως ένα στοιχείο του αναπλασσόμενου καπιταλισμού έχει και τις δύο επιδράσεις μέσα

Σχήμα 3.

στην Αγορά. Θετική και αρνητική. Ως γενικό παράδειγμα μπορεί ν' αναφερθεί πρόχειρα εδώ ο κρατικός παρεμβατισμός που ενώ επιδρά αρνητικά στον λειτουργικό μηχανισμό της Αγοράς, επιδρά ταυτοχρόνως θετικά στον κοινωνικό μηχανισμό της. Ήδη με το παράδειγμα αυτό αποκτήσαμε μια νέα διάσταση του Α.Κ.

Έτσι έχουμε κρατικό Α.Κ. λειτουργικής μορφής και αρνητικής επιδράσεως και κρατικό Α.Κ. κοινωνικής μορφής και θετικής επιδράσεως. Αν γενικεύσουμε τον διαχωρισμό αυτό, θα έχουμε τότε το παρακάτω γενικό σχήμα του πίνακα Α'.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α'

1. Κρατικός Α.Κ. λειτουργικής μορφής και αρνητικής επιδράσεως.
2. Κρατικός Α.Κ. κοινωνικής μορφής και αρνητικής επιδράσεως.
3. Οργανικός Α.Κ. λειτουργικής μορφής και αρνητικής επιδράσεως.
4. Οργανικός Α.Κ. κοινωνικής μορφής και αρνητικής επιδράσεως.

Οι τέσσερις αυτές κατηγορίες βλέπουν τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό στην αρνητική του επίδραση, τόσο από πλευράς δημιουργών ή πηγών προελεύσεως, όσο και από φονξιοναλιστικής πλευράς. Στη θετική του επίδραση πάνω στο οικονομικό γίγνεσθαι της Αγοράς τον βλέπουν αντιθέτως οι παρακάτω 5-8 περιπτώσεις:

5. Κρατικός Α.Κ. λειτουργικής μορφής και θετικής επιδράσεως.
6. Κρατικός Α.Κ. κοινωνικής μορφής και θετικής επιδράσεως.
7. Οργανικός Α.Κ. λειτουργικής μορφής και θετικής επιδράσεως.
8. Οργανικός Α.Κ. κοινωνικής μορφής και θετικής επιδράσεως.

Όπως είπαμε λίγο πιο πάνω, το αυτό στοιχείο αναπλασσόμενου καπιταλισμού, κρατικού ή οργανικού κι επίσης λειτουργικής ή κοινωνικής μορφής, είναι κατά κανόνα θετικής και αρνητικής επιδράσεως ταυτοχρόνως. Έτσι το α' παράδειγμα που αναφέραμε σε προηγούμενη παράγραφο ταιριάζει για τις 1 και 5 περιπτώσεις. Στο παράδειγμα αυτό το κράτος (κρατικός Α.Κ.) επεμβαίνει λειτουργικά με την οριοθέτηση των τιμών των γεωργικών προϊόντων, με το ευεργετικό όμως αποτέλεσμα, για τον γεωργικό τομέα, της εξασφαλίσεως ενός ανεκτού εισοδηματικού επιπέδου. Έχουμε έτσι τον κρατικό Α.Κ. λειτουργικής μορφής και θετικής επιδράσεως (περίπτωση 1). Η οριοθέτηση όμως των τιμών έχει και αρνητικές επιδράσεις συνήθως στη διατήρηση παρασιτικών προϊόντων ή κλάδων της γεωργίας και βασικά στην προσπάθεια εξυγιάνσεως του τομέως. Έχουμε έτσι με το ίδιο στοιχείο τον κρατικό Α.Κ. λειτουργικής μορφής και αρνητικής επιδράσεως (περίπτωση 5 στον ανωτέρω πίνακα Α'). Αξιοσημείωτο είναι ότι η αρνητική επίδραση εμφανίζεται εδώ στον λειτουργικό μηχανισμό (εμποδίζει την εξυγίανση του τομέως), ενώ η θετική στον κοινωνικό μηχανισμό (εξασφαλίζει εισόδημα στους γεωργούς).

Στο β' παράδειγμα έχουμε την πριμοδότηση των αδυνάτων επιχειρήσεων, που υποβοηθά περισσότερο τον κοινωνικό μηχανισμό και άρα έχουμε κρατικό Α.Κ. κοινωνικής μορφής. Στο μέτρο που η πριμοδότηση διατηρεί και υποβοηθάει τις επιχειρήσεις αυτές να ανδρωθούν είναι θετικής επιδράσεως (περίπτωση 6 στον πίνακα Α'), στο μέτρο όμως που επιτρέπει σε μερικές από τις επιχειρήσεις αυτές να μετατραπούν σε παράσιτα του επιχειρηματικού κλάδου είναι αρνητικής επιδράσεως (περίπτωση 2). Η επίδραση εδώ

είναι αντίστροφη απ' ο,τι στο α' παράδειγμα των 1 και 5 περιπτώσεων. Η αρνητική επίδραση εμφανίζεται στο β' παράδειγμα στον κοινωνικό μηχανισμό (διατηρεί παρασιτικές επιχειρήσεις που ζουν σε βάρος άλλων ή γενικότερα του κοινωνικού συνόλου), ενώ οι θετικές στον λειτουργικό (υποβοηθάει τον ανταγωνισμό στον επιχειρηματικό κλάδο με την εξασφάλιση ανταγωνιστικής ωριμότητας στις αδύνατες επιχειρήσεις).

Στο γ' παράδειγμα το ντάμπιγκ που εφαρμόζουν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι η περίπτωση 4 και 8 του οργανικού Α.Κ. κοινωνικής μορφής, γιατί προέρχεται από μια οργανική αδυναμία του συστήματος και επεμβαίνει στον κοινωνικό μηχανισμό. Έχουμε έτσι τον οργανικό Α.Κ. κοινωνικής μορφής. Αρνητικής επιδράσεως (περίπτωση 4 του πίνακα Α') είναι το ντάμπιγκ, όταν εξοντώνει π.χ. άλλες επιχειρήσεις — συνήθως τις εγχώριες — ενώ θετικής επιδράσεως (περίπτωση 8) καθ' ο μέτρο προσφέρει τα προϊόντα σε μικρότερη ας πούμε τιμή ή απαλλάσσει τις συμμετέχουσες επιχειρήσεις από έναν ενδεχόμενο εξοντωτικό ανταγωνισμό.

Η αρνητική επίδραση εμφανίζεται εδώ στον λειτουργικό μηχανισμό (δημιουργεί άνισο ανταγωνισμό για τις εγχώριες επιχειρήσεις) ενώ η θετική επίδραση στον κοινωνικό μηχανισμό (προσφέρει φτηνότερα προϊόντα).

Στο δ' παράδειγμα τέλος έχουμε τον ελεύθερο ανταγωνισμό που στον καιρό της σοδειάς διαταράσσει έντονα τον λειτουργικό μηχανισμό της γεωργικής Αγοράς, διαμορφώνοντας τις τιμές των προϊόντων σε εξευτελιστικά εισοδηματικά επίπεδα. Έχουμε έτσι τον οργανικό Α.Κ. λειτουργικής μορφής και αρνητικής επιδράσεως (περίπτωση 3). Θετική επίδραση (περίπτωση 7) έχουμε στην εξασφάλιση περισσότερων εισπράξεων στον κλάδο της εμπορίας γεωργικών προϊόντων ή χαμηλοτέρων τιμών στον αστικό πληθυσμό. Τόσο η θετική, όσο και η αρνητική επίδραση εμφανίζονται εδώ περισσότερο στον κοινωνικό και λιγότερο στον λειτουργικό μηχανισμό της Αγοράς. Γενικότερα η επίδραση (αρνητική ή θετική αδιάφορο) δεν ακολουθεί πάντα τη σημαντική αντίστροφη πορεία που είδαμε στα α', β' και γ' παραδείγματα.

Άλλωστε, ένα στοιχείο του αναπλασσόμενου καπιταλισμού μόνο «κατά κανόνα» έχει ταυτοχρόνως αρνητικές και θετικές επιδράσεις κι όχι κατανάλγη πάντοτε. Επιπλέον ούτε μια προκατασκευασμένη συνταγή υπάρχει πάντοτε, που να μας δίνει εκ των προτέρων τις αρνητικές και (ή) τις θετικές επιδράσεις του στοιχείου αυτού. Το καθένα τους από τα στοιχεία αυτά (πολιτική τιμών, επιδοτήσεων, δασμοί, φορολογία, μονοπώλια, πολυεθνικές, κρατικός καπιταλισμός, διαφήμιση κ.ά.) έχει τη δική του προβληματική.

Εκείνο που έχει σε τελευταία ανάλυση σημασία για την Αγορά είναι ο τελικός απολογισμός. Αν αυτός είναι θετικός περισσότερο υπέρ του κοινωνικού μηχανισμού της και λιγότερο υπέρ του λειτουργικού της, τότε ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός πετυχαίνει το σκοπό του, να εξασφαλίσει δηλαδή μια

αρμονία στο οικονομικό γίγνεσθαι — ή αλλιώς να εμποδίσει την (οξεία έστω) σύγκρουση μεταξύ των δυνάμεων και των μεγεθών της Αγοράς. Βέβαια ένας τέτοιος απολογισμός ενός αντικονφορμικού μέτρου δεν είναι πάντα εύκολος. Παράδειγμα ο προστατευτισμός στο εξωτερικό εμπόριο.

Πολλοί βρίσκουν σ' αυτόν περισσότερες θετικές και λιγότερες αρνητικές πλευρές και άλλοι πάλι βλέπουν τα πράγματα αντίστροφα. Το ίδιο και με τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Μπορεί κανείς να παραθέσει σημαντικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα για την ύπαρξή τους. Ωστόσο οι δυνάμεις και τα μεγέθη της Αγοράς κινούνται πάντα και διαμορφώνονται, όπως είπαμε ήδη, με βάση την οικονομική αρχή, κι αυτό σημαίνει σε τελευταία ανάλυση, προσπάθεια ώστε ο τελικός απολογισμός ν' αποβεί θετικός για τον κοινωνικό μηχανισμό, έστω κι αν είναι αρνητικός για τον λειτουργικό. Συμβαίνει εδώ, μ' άλλα λόγια, ένα είδος «cost-benefit-analyse», αλλά σε επίπεδο οικονομικών συστημάτων, της οποίας ωστόσο ο τελικός απολογισμός δεν είναι πάντα σαφής. Αυτό το βλέπει κανείς εναργέστερα αν συγκρίνει τα δύο οικονομικά συστήματα που κυριαρχούν σήμερα, τον σοσιαλισμό και τον καπιταλισμό.

Οι περισσότεροι μελετητές κάνουν συχνά το ίδιο λάθος, όταν επιχειρούν αυτή τη σύγκριση. Αντιπαραθέτουν δηλαδή τα δύο συστήματα, το ένα απέναντι από το άλλο, και τα συγκρίνουν κατόπιν με συν και πλην, ενώ θα είχαν αρτιότερες απαντήσεις αν έθεταν το ερώτημα, τι θα γινότανε, αν δεν υπήρχε το ένα σύστημα απέναντι στο άλλο. Πράγματι, τι θα συνέβαινε ας πούμε στην Ελεύθερη Αγορά αν δεν είχε γεννηθεί ο Μαρξ; Θάμενε έτσι άκαμπτη στις αρχικές της καταβολές ή πιεζόμενη από τις ανάγκες των καιρών — πολλές απ' τις οποίες έχουν τις καταβολές τους στον μαρξισμό — θάβρισκε μόνη της όσα στοιχεία δανείστηκε από αυτόν; Κι αυτός ο τελευταίος; Θάμενε τόσο άκαμπτος με τον τεχνητό τρόπο που είναι σήμερα, αν δεν είχε κάποιο «αντίπαλο» σύστημα απέναντί του ή θα προχωρούσε κι αυτός, αν δεν τον εμπόδιζαν τα τεχνικά τείχη, στην αντίστοιχη «αλλοίωσή» του;

3. Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΛΑΣΣΟΜΕΝΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

α) Η ουσία της αναγκαιότητας

Το εύρος που καταλαμβάνει ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός στην πράξη είναι εκπληκτικά μεγάλο. Αν πούμε έτσι σχηματικά ότι η Ελεύθερη Αγορά έχει ζωή περίπου 200 χρόνια, τότε είναι πράγματι εντυπωσιακό πόσες νοθεύσεις γνώρισε σ' αυτά τα χρόνια μέχρι σήμερα. Αν υποβάλλει κανείς όμως αυτά τα 200 χρόνια σε μια κριτική επεξεργασία, τότε αυτές οι νοθεύσεις — ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός μ' άλλα λόγια — δεν είναι αδικαιολόγητος, ακόμα και για το τεράστιο εύρος, το οποίο καταλαμβάνει στο οικονομικό

γίγνεσθαι της Αγοράς. Πράγματι μέσα σ' αυτά τα χρόνια συνέβησαν κοσμογονικές αλλαγές, που ανέτρεψαν κυριολεκτικά πολλές παραδοσιακές καταστάσεις. Σήμερα η εποχή μαζί με τις συνθήκες και τις ιδέες της άλλαξαν τελείως και ο τόσο αναπτυγμένος αναπλάσσομενος καπιταλισμός είναι το οικονομικό αποτέλεσμα αυτής της αλλαγής. Η βιομηχανική επανάσταση, οι εφευρέσεις, η τεχνολογία και η τεχνοκρατία, η συγκέντρωση κεφαλαίου και εργασίας είναι οι «λοκομοτρίβες» που έσυραν πίσω τους ένα σωρό «αναστατώσεις» στην Αγορά: Οργάνωση, εξειδίκευση, αυτοματισμός, μαζική παραγωγή, νέα προϊόντα, επέκταση των αγορών, ορθολογισμός, αυξημένη παραγωγικότητα, αποδοτικότητα, ανατροπή στους συντελεστές παραγωγής και ένα σωρό άλλα.

Μέσα σ' αυτή την ανεμοθύελλα πώς μπορούσε η Ελεύθερη Αγορά να μείνη ανέπαφη; Οι μεγάλες επιχειρήσεις π.χ. και τα μεγάλα εργατικά συνδικάτα δεν έγιναν επειδή κάποιος μπουρζουάς είχε πολλά χρήματα ή επειδή κάποιος άλλος προλετάριος είχε ηγετικές ικανότητες, αλλά γιατί ακριβώς οι νέες συνθήκες της εποχής — τεχνολογία, εφευρέσεις κ.λ.π. — άλλαξαν τον τρόπο παραγωγής τόσο που να μην τον καλύπτει πλέον η μικρή παραδοσιακή βιοτεχνία. Από κει και πέρα όλο και κάποιος μπουρζουάς θα βρισκόταν. Έτσι η μεγάλη επιχείρηση έγινε πραγματικότητα, αλλά μάζεψε στους αργαλιούς της όμως και πολλούς εργάτες, πολύ περισσότερους από την παλιά βιοτεχνία. Κι από κει και πέρα επίσης όλο και θα βρισκόταν και κάποιος προλετάριος με ηγετικές ικανότητες. Και ο ισχυρός συνδικαλισμός έγινε έτσι κι αυτός πραγματικότητα.

Μ' αυτό τον τρόπο καταλήγουμε στην αναγκαιότητα του αναπλάσσομενου καπιταλισμού. Η μεγάλη επιχείρηση είναι ικανή να εφαρμόσει τιμές ας πούμε ντάμπινγκ ή να εξοντώσει άλλες μικρότερες και να μετατραπεί έτσι σε «ταραξία» του συστήματος — και μετατρέπεται πράγματι — αλλά πώς ήταν δυνατόν να μη δημιουργηθεί η μεγάλη επιχείρηση; Η μικρή, ειδυλλιακή βιοτεχνία δεν σήκωνε την καινούργια παραγωγή, τη νέα τεχνολογία, τη μαζική παραγωγή. Η μεγάλη επιχείρηση ήταν αίτημα της εποχής — ο αναπλάσσομενος καπιταλισμός κάλυψε ένα κενό...

Το ίδιο παρατηρούμε και στον συνδικαλισμό. Αν η μεγάλη επιχείρηση απεικονίζει τη συγκέντρωση του Κεφαλαίου, ο συνδικαλισμός σήμερα απεικονίζει τη συγκέντρωση της Εργασίας και μετατρέπεται κι αυτός σε «ταραξία» όταν συγκρούεται με το Κεφάλαιο. Αλλά πώς μπορούσε να μη δημιουργηθεί ισχυρός συνδικαλισμός; Η παλιά βιοτεχνία δεν μπορούσε να δώσει κάτι τέτοιο, γιατί απασχολούσε κατά κανόνα το πολύ 30-40 εργάτες. Αντίθετα έδωσε τις συντεχνίες, τα κλειστά επαγγέλματα και άλλα παρόμοια φαινόμενα, γιατί εκείνο που ευδοκίμοιζε την εποχή εκείνη, ήταν ακριβώς οι πολλές μικρο-επιχειρήσεις (οικοτεχνίες, βιοτεχνίες κ.λ.π.). Ήταν φυσικό επακόλουθο επομένως να δημιουργηθούν οι συντεχνίες — ένα αίτημα της εποχής. Κάλυψαν από

την πλευρά τους ένα κενό. Όταν ήρθε η μεγάλη επιχείρηση έδωσε με τη σειρά της το εργατικό συνδικάτο, καλύπτοντας κι αυτή ένα κενό — και δημιουργώντας έναν ταραξία.

Όπως η Ελεύθερη Αγορά ήταν γέννημα και θρέμμα της εποχής της, έτσι και ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός είναι γέννημα και θρέμμα της «νέας» εποχής. Η νομοτέλεια είναι αδυσώπητη, αλλά φυσιολογική. Δεν υπάρχει τίποτε το ανορθόδοξο μέσα σ' αυτή τη διεργασία. Ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός είναι για την Ελεύθερη Αγορά μία ένδειξη υγείας. Σημαίνει ότι το σύστημα δουλεύει προσαρμοστικά και δεν αντιμετωπίζει με ακαμψία τις νέες απαιτήσεις της εποχής. Εδώ ακριβώς έγκειται η αξία του αναπλασσόμενου καπιταλισμού και σ' αυτό ακριβώς το σημείο επαναλαμβάνεται το ίδιο λάθος από απολογητές και αντιπάλους της Ελευθέρως Αγοράς. Βάζουν κάτω τα πράγματα συγκρίνοντας με συν και πλην τα υπέρ και τα κατά ας πούμε των μεγάλων επιχειρήσεων. Μα όπως είπαμε και σε ένα προηγούμενο σημείο, η απάντηση θα είχε περισσότερη αρτιότητα αν ετίθετο το ερώτημα: Τι θα γινόταν αν το σύστημα των βιοτεχνιών αντιδρούσε με ακαμψία στη βιομηχανική επανάσταση; Αλήθεια πόσο θα απέδιδε η βιομηχανική επανάσταση χωρίς τη μεγάλη επιχείρηση; Ή σε ποια επίπεδα θα βρισκόταν ο εργατικός μισθός αν δεν υπήρχε ο σημερινός συνδικαλισμός; Η απάντηση θα οδηγούσε σε αλλοπρόσαλλες καταστάσεις — ιδίως στο πρώτο ερώτημα.

Η άλλη πλευρά της αναγκαιότητας του αναπλασσόμενου καπιταλισμού αναθέτει σ' αυτόν ένα αντίστροφο καθήκον. Στην προηγούμενη περίπτωση ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός είχε να καλύψει ένα κενό. Τώρα πρέπει να αντιπαλαίψει ένα κενό. Στην πρώτη περίπτωση που θα μπορούσαμε σχηματικά να πούμε ότι ταιριάζει περισσότερο με τον οργανικό αναπλασσόμενο καπιταλισμό, οι οργανικές αδυναμίες του συστήματος — αλλιώς, η συνεχής προσαρμοστικότητά του στις νέες συνθήκες — δημιουργούσαν ένα κενό που έπρεπε να το καλύψει ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός. Αν τα πράγματα ήταν στατικά, τότε δεν θα υπήρχε ανάγκη προσαρμογής — δεν θα υπήρχε ίσως ούτε Ελεύθερη Αγορά ούτε κενά ούτε αναπλασσόμενος καπιταλισμός. Αυτή η διαπίστωση ακριβώς δίνει και το μέτρο της εξαρτήσεως στην οποία υπόκειται η εξέλιξη του συστήματος, από τη «νέα» κάθε φορά εποχή.

Στη δεύτερη περίπτωση η εξέλιξη αυτή τείνει να δημιουργήσει κενά με αρνητική επίδραση στην Αγορά. Το παράδειγμα της μεγάλης επιχειρήσεως μας ταιριάζει και τώρα. Φτάνοντας σ' ένα προχωρημένο σημείο «ωριμότητας» η επιχείρηση αυτή είναι σε θέση να εφαρμόσει μια πολιτική ντάμπιγκ, μόνη της ή με άλλες επιχειρήσεις αδιάφορο. Αν την εφαρμόσει τελικά — και πολλές φορές την εφαρμόζει — τείνει να δημιουργήσει αυτόματα ένα επικίνδυνο για τις μικρότερες επιχειρήσεις ανταγωνιστικό κενό — που στο τέλος δεν αποφεύγεται άλλωστε. Αυτό το κενό ακριβώς έρχεται όχι να το καλύψει αλλά να

το παλαίψει πλέον ο αναπλάσσομενος καπιταλισμός. Συνήθως έχουμε εδώ τον κρατικό Α.Κ. που αναλαμβάνει αυτό το καθήκον, αλλά αυτή η σχηματική κατάταξη: «κάλυψη κενού - οργανικός Α.Κ.» και «καταπολέμηση κενού - κρατικός Α.Κ.» δεν είναι κατανάγκη ο κανόνας χωρίς εξαίρεση.

β) Ο προσδιορισμός της αναγκαιότητας

Μπορούμε να κάνουμε τώρα ορισμένες προσδιοριστικές διαπιστώσεις για την αναγκαιότητα του Α.Κ. Δεν πρέπει να μας ξεφεύγει πριν απ' όλα το γεγονός ότι το αποτέλεσμα μπορεί να είναι τόσο αρνητικό όσο και θετικό. Μία αντι-ντάμπινγκ-πολιτική π.χ. δεν είναι πάντα επιτυχής. Η πολιτική προνομίων δεν σημαίνει ότι δεν συντηρεί και παρασιτικές επιχειρήσεις. Σε μια προηγούμενη παράγραφο άλλωστε αναλύσαμε διεξοδικά τις μορφές Α.Κ. αρνητικής και θετικής επιδράσεως. Με μια άλλη σχηματική διατύπωση θα μπορούσαμε επίσης να δώσουμε στον οργανικό Α.Κ. που πάει να καλύψει ένα κενό τον χαρακτηρισμό του «επιθετικού», ενώ στον κρατικό Α.Κ. που πάει να παλαίψει το κενό αυτό τον χαρακτηρισμό του «αμυντικού». Πράγματι, ιδίως τον κρατικό παρεμβατισμό τον προκαλεί κατά κύριο λόγο ένα αίσθημα αμύνης — το καθήκον μ' άλλα λόγια να ικανοποιηθεί κάθε φορά ένα αντίστοιχο αίτημα της εποχής: η οικονομική δημοκρατία ας πούμε, η άμυνα της χώρας, η πλήρης απασχόληση, η σταθερότητα των τιμών, η οικονομική ανάπτυξη κ.ο.κ. Πράγματι, αν το αναπτυσσόμενο ή το υποανάπτυκτο κράτος π.χ. αφήσει την οικονομική του ανάπτυξη αποκλειστικά στα χέρια της Ιδιωτικής Πρωτοβουλίας χωρίς να την υποβοηθήσει το ίδιο μ' έναν προγραμματισμό ή γενικότερα με μια ανάλογη αναπτυξιακή πολιτική, τ' αποτελέσματα δεν θα είναι ίσως ικανοποιητικά. Θα τείνουν να δημιουργηθούν «κενά» έναντι των οποίων ακριβώς το κράτος θα πρέπει να αμυνθεί.

Στην άλλη περίπτωση δημιουργείται ένα «κενό» που θα πρέπει να «καλυφθεί» — ή καλύτερα τείνει να δημιουργηθεί ένα «κενό» (στην παραγωγή ας πούμε) που πρέπει να «καλυφθεί» από τη μεγάλη επιχείρηση, αφού η παραδοσιακή βιοτεχνία δεν αρκεί. Με άλλη διατύπωση: Τείνει να δημιουργηθεί ένα «αδιέξοδο» πο' πρέπει να «διανοιγεί». Η «εισόρμηση» λοιπόν σ' αυτό το «κενό», η εφόρμηση εναντίον αυτού του «αδιεξόδου» για τη διάνοιξή του, δίνει στον οργανικό Α.Κ. ακριβώς έναν «επιθετικό» χαρακτήρα. Πράγματι ο οργανικός Α.Κ. που κατά κανόνα καλύπτει αυτά τα κενά είναι συνήθως «επιθετικός» εναντίον του κοινωνικού μηχανισμού της Αγοράς (που είδαμε ήδη στα σχήματα), γιατί προέρχεται από οργανικές αδυναμίες του συστήματος, τόσο ο ίδιος, όσο και τα κενά.

Η αναγκαιότητα λοιπόν του αναπλάσσομενου καπιταλισμού έχει τις ρίζες της στη διάνοιξη-αποφυγή ενός αδιεξόδου ή στην κάλυψη-καταπολέμηση

ενός κενού. Ο οργανικός Α.Κ. πάει να διανοίξει ένα αδιέξοδο (όπως το αναλύσαμε ως τώρα) ή να καλύψει ένα κενό, με μια ενέργεια «επιθετική», ενώ ο κρατικός Α.Κ. πάει ν' αποφύγει το αδιέξοδο αυτό ή να παλαίψει το κενό, από μία «αμυντική» παρόρμηση. Πράγματι, το κράτος ενεργοποιήθηκε γιατί δεν μπορούσε να παραμείνει άλλο στον ρόλο του «νυχοφύλακα» — αν μπορούσε, θα παρέμενε, γιατί έτσι ήταν η επιταγή των κανόνων της Ελευθέρως Αγοράς.

Το κενό δημιουργείται από τη δυναμικότητα των πραγμάτων. Αν ήταν στατικά, δεν θα υπήρχαν κενά. Έτσι αυτή η νομοτέλεια μας δίνει για τον αναπλασσόμενο μια χροιά «φυσιολογικότητας» και «ορθοδοξίας».

Πρέπει να πούμε ωστόσο ότι το κενό ή το αδιέξοδο είναι συνήθως η εκκίνηση για τη δημιουργία αναπλασσόμενου καπιταλισμού, δεν δημιουργεί το ίδιο αναπλασσόμενο καπιταλισμό απαραίτητα. Αυτό συμβαίνει βασικά με τον οργανικό Α.Κ. Όπως είπαμε και πιο πάνω, η αναγκαιότητα του Α.Κ. έχει τις ρίζες της στο κενό ή στο αδιέξοδο αυτό, ο ίδιος ο Α.Κ. δημιουργείται συνήθως κατόπιν. Πράγματι η τεχνολογία δημιουργώντας τη μεγάλη επιχείρηση, έδωσε μόνο την εκκίνηση για τη δημιουργία Α.Κ. Κάθε μεγάλη επιχείρηση δεν σημαίνει εντούτοις ότι είναι απαραίτητως κι ένας «ταραξίας» για την Αγορά. Με τον κρατικό Α.Κ. αντιθέτως το κενό ή το αδιέξοδο είναι συνήθως η εκκίνηση και ταυτόχρονα και η δημιουργία αναπλασσόμενου καπιταλισμού. Αυτό το διαπιστώνουμε εύκολα ας πούμε στην επιδότηση, στο πάγωμα των τιμών, στον προγραμματισμό και γενικότερα σ' όλα τα είδη κρατικού παρεμβατισμού. Η ενέργεια της καλύψεως του εισοδηματικού κενού π.χ. στη γεωργία με μία επιδότηση δημιουργεί αυτόματα αναπλασσόμενο καπιταλισμό, είναι η ίδια δηλαδή αναπλασσόμενος καπιταλισμός. Το ίδιο συμβαίνει με τον προγραμματισμό, το πάγωμα των τιμών κ.λ.π. Δεν συμβαίνει το ίδιο όμως πάντα με την κρατική οικονομική δραστηριότητα. Μία δημόσια επιχείρηση π.χ. μπορεί να εργάζεται αυστηρά με τους κανόνες της Ιδιωτικής Επιχειρήσεως. Το κενό που καλύπτεται από την κρατική επιχείρηση δίνει μόνο την εκκίνηση για τον αναπλασσόμενο καπιταλισμό. Αυτόν τον τελευταίο θα τον έχουμε τη στιγμή που η κρατική επιχείρηση μετατραπεί σε «ταραξία» π.χ. με πρόνομια, ειδική μεταχείριση κ.λ.π.

4. ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΛΑΣΣΟΜΕΝΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

α) Στοιχεία αποδοχής, αιρέσεως και αρνήσεως

Ο αναπλασσόμενος καπιταλισμός μπορούμε να πούμε ότι ακολούθησε στη διαχρονική του εξέλιξη τρεις βασικά κατευθύνσεις. Άλλα από τα στοιχεία του ακολούθησαν τον δρόμο της «αποδοχής» και αφομοιώθηκαν τελικά από το σύστημα, έτσι ώστε σήμερα να μη θεωρούνται σχεδόν καθόλου σαν αντικομφορμικά.

Μια δεύτερη ομάδα στοιχείων του αναπλάσσόμενου καπιταλισμού πήρε το δρόμο της αποδοχής υπό αίρεση, με την έννοια ότι ακόμα δεν έγιναν πλήρως αποδεκτά από το σύστημα, αλλά ούτε και απορρίπτονται εντελώς. Βρίσκονται έτσι σε μια επαμφοτερίζουσα κατάσταση, στο στάδιο περίπου της δοκιμασίας, της διεργασίας — υπό αποδοχήν με άλλη έκφραση.

Τέλος μια τρίτη ομάδα στοιχείων του αναπλάσσόμενου καπιταλισμού ακολουθεί τον δρόμο της πλήρους αρνήσεως. Το σύστημα δεν τα δέχεται με κανένα τρόπο και τ' απορρίπτει ή κλονίζεται επικίνδυνα όταν εμφανίζονται.

Ως στοιχεία της πρώτης κατηγορίας — δηλαδή στοιχεία αποδοχής — θα μπορούσαμε ν' αναφέρουμε εδώ π.χ. την πολιτική του ελλειμματικού ή πλεονασματικού προϋπολογισμού, τους δασμούς, τον έλεγχο του συναλλάγματος και των εισαγωγών, την πολιτική ρεζερβών, ανοιχτής αγοράς και προεξοφλητικού επιτοκίου, την κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα, την αναπτυξιακή, περιφερειακή, βιομηχανική και άλλες παρόμοιες πολιτικές, τα κρατικά μονοπώλια (όλα αυτά ανήκουν λίγο ή πολύ στον κρατικό Α.Κ.), την τεχνολογία, την πολυπλοκότητα των προϊόντων, τη διαφήμιση, την αδιαφάνεια της αγοράς, τα συνδικάτα, την απεργία, την κατάργηση της αυτονομίας του καταναλωτή και άλλα παρόμοια στοιχεία που ανήκουν όλα τους τώρα στον οργανικό Α.Κ.

Ως στοιχεία της δεύτερης κατηγορίας (υπό αίρεση στοιχεία) αναφέρουμε εδώ π.χ. τον οικονομικό προγραμματισμό, τα 5ετή προγράμματα αναπτύξεως, τις πολυεθνικές, τον περιορισμό της Ιδιωτικής Πρωτοβουλίας, την οριοθέτηση τιμών ή μισθών, τον αγορανομικό έλεγχο της αγοράς, τα συμμετοχικά μοντέλα (συμμετοχή των εργαζομένων στη Διοίκηση, Δράση, Κέρδη και Προγραμματισμό των Επιχειρήσεων), τα κίνητρα, τις απαλλαγές, τις προδιαγραφές κ.ά. Ας σημειωθεί εδώ ότι αν τα σημερινά στοιχεία αποδοχής ήταν τα χθεσινά υπό αίρεση, πολλά από τα στοιχεία της (σημερινής) υπό αίρεση κατηγορίας θα είναι σίγουρα η αυριανή πραγματικότητα. Τα συμμετοχικά μοντέλα λ.χ. πολύ λίγο ανακόπτονται στην ακάθεκτη πορεία εφαρμογής τους.

Τέλος ως στοιχεία της τρίτης κατηγορίας (της πλήρους αρνήσεως) αναφέρουμε εδώ π.χ. την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, του ανταγωνισμού, της Ιδιωτικής Πρωτοβουλίας, του κέρδους και των μέσων παραγωγής, τον κεντρικό προγραμματισμό και άλλα παρόμοια. Είναι βασικά τα στοιχεία αυτά που αποτελούν τον κορμό του άλλου συστήματος — του Σοσιαλισμού — και γι' αυτό γίνονται μόνο σε πολύ περιορισμένο βαθμό και με αυστηρά εξειδικευμένες μορφές «ανεκτά» από την ελεύθερη Αγορά. Το ίδιο συμβαίνει και με τη μαύρη αγορά, την παραοικονομία, τα καπέλλα των τιμών και άλλα τέτοια, που κι αυτά η Ελεύθερη Αγορά τα «ανέχεται» χωρίς και να τα αποδέχεται.

Όπως βλέπουμε από την πρόχειρη αυτή απαρίθμηση, οι δύο πρώτες κατηγορίες στοιχείων (ιδίως η δεύτερη) αποτελούν κατά κύριο λόγο τον κορ-

μό αυτού που καθορίσαμε ως αναπλάσσιμο καπιταλισμό θετικής επιδράσεως, ενώ η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει στοιχεία αναπλάσσιμου καπιταλισμού αρνητικής επιδράσεως. Αυτός ο εντελώς σχηματικός διαχωρισμός έγινε για χάρη της καλύτερας κατανοήσεως των φαινομένων της αποδοχής και της αρνήσεως, διότι στην πραγματικότητα κάθε στοιχείο έχει, όπως είδαμε, κατά κανόνα τόσο θετική, όσο και αρνητική επίδραση. Εντούτοις όμως η τρίτη κατηγορία της πλήρους αρνήσεως περιλαμβάνει τόσο τα στοιχεία που έχουν περισσότερο αρνητική και λιγότερο θετική επίδραση, όσο και εκείνα που μόνο αρνητικά μπορούν να επιδράσουν. Στοιχεία της πρώτης περιπτώσεως έχουμε π.χ. στην περίπτωση της μαύρης αγοράς, ενώ στοιχεία της δεύτερης περιπτώσεως (μόνο αρνητικής επιδράσεως) έχουμε στην κατάργηση του ανταγωνισμού, της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, της ατομικής ιδιοκτησίας κ.λ.π. Αυτά τα στοιχεία όταν εμφανιστούν στο σύστημα της Ελευθέρων Αγορών, μόνο αρνητική επίδραση προκαλούν και γι' αυτό συναντούν την απόλυτη άρνηση.

β) Η μεγάλη αποδοχή και η μεγάλη άρνηση - Οι τρεις αμφισβητίες

Πρέπει να πούμε ωστόσο ότι κατά τη διαχρονική του πορεία ο καπιταλισμός γνώρισε μια μεγάλη άρνηση και μια μεγάλη αποδοχή. Η άρνηση προήλθε από τον Μαρξ και η αποδοχή από τον Κένυς. Ο πρώτος τον «ανέτρεψε», πιο σωστά τον «αρνήθηκε», και στη θέση του έστησε ένα άλλο σύστημα, «αντίπαλο» του Καπιταλισμού, τον Σοσιαλισμό. Ο δεύτερος — ο Κένυς — αποδέχτηκε στην ουσία φανερά μια θέση — τον κρατικό παρεμβατισμό — που ως τότε ήταν μόνο σιωπηρά αποδεκτή. Έτσι με τον Κένυς ο κρατικός Α.Κ. γνώρισε μια νέα διάσταση. Έγινε δηλαδή ενεργός, σχηματοποιήθηκε και ενπολιούς επισημοποιήθηκε.

Ωστόσο αν ο Καπιταλισμός γνώρισε μια μεγάλη άρνηση με τον Μαρξ και ο κρατικός Α.Κ. μια μεγάλη αποδοχή με τον Κένυς, εντούτοις και ο οργανικός Α.Κ. γνώρισε — ή μάλλον γνωρίζει στην εποχή μας — μια μεγάλη αμφισβήτηση. Πράγματι. Η «επίθεση» που δέχεται η Ελεύθερη Αγορά από πολλές πλευρές είναι πολύμορφη και η αμφισβήτηση πολλών παραδοσιακών σχημάτων της έντονη. Ωστόσο τη μεγάλη αμφισβήτηση απέναντί της την ευσαρκώνει το τρίπτυχο: Συγκέντρωση κεφαλαίου — Τεχνολογία — Συγκέντρωση Εργασίας.

Από τους τρεις αυτούς μεγάλους «αμφισβητίες», ο πρώτος περιέχει σχεδόν κατά τρόπο αποκλειστικό στοιχεία που μπορούν άνετα να τοποθετηθούν στον κυρίως οργανικό Α.Κ., του δευτέρου τα στοιχεία τοποθετούνται κατά τρόπο όμοιο στον εξαρτημένο και του τρίτου τέλος τα στοιχεία επίσης στον εξαρτημένο κατά κύριο λόγο, αλλά και ως ένα σημείο και στον κυρίως οργανικό Α.Κ. Οι τρεις αυτοί «αμφισβητίες» είναι άλλωστε και οι κυριότεροι

συντελεστές παραγωγής σήμερα. Το έδαφος μόνο στις φτωχές αγροτικές χώρες δεν παραχώρησε ακόμα τη θέση του στην τεχνολογία. Όσον αφορά τώρα τις πρακτικές εκφάνσεις αυτών των τριων «αμφισβητιών», δεν χρειάζεται παρά να πούμε μόνο ότι η συσσώρευση του κεφαλαίου γέννησε τις πολυεθνικές, τα μονοπώλια, το ντάμπινγκ κι όλα τα όμοια σύνδρομα, η τεχνολογία με την πολυσυνθετικότητα των προϊόντων και με τις νέες μεθόδους παραγωγής και πωλήσεων κατάργησε τη διαφάνεια της αγοράς και την αυτονομία του καταναλωτή, η δε συσσώρευση της Εργασίας τέλος δημιούργησε τα ισχυρά συνδικάτα που δυναστεύουν κι αυτά με τη σειρά τους το ίδιο έντονα την Αγορά. Έτσι ο οργανικός Α.Κ. δέχεται εδώ μια πίεση που δεν αποκλείεται να οδηγήσει σε νέα σχήματα.

γ) Το κράτος τέταρτος αμφισβητίας

Ωστόσο είναι δυνατόν σε ορισμένες περιπτώσεις το κράτος να πάρει τη θέση τελικά ενός τετάρτου αμφισβητία, δίπλα στο κεφάλαιο, την τεχνολογία και την εργασία που είπαμε προηγουμένως. Άλλωστε ένας «ταραξίας» και μάλιστα πρώτου μεγέθους είναι έτσι κι αλλιώς το κράτος. Επεμβαίνει στην Αγορά με διαφόρους μηχανισμούς (τιμών, πριμοδοτήσεων, φορολογίας, δασμών κ.λπ.) και συχνά καταλήγει στην καταδυνάστευσή της, στη συμπίεση, την ακρήστευση ή τον περιορισμό της. Η διαφορά μεταξύ «ταραξία» και «αμφισβητία» είναι ρευστή και συχνά αδιάφανη. Έτσι το κράτος μπορεί εύκολα να πάρει τη θέση του αμφισβητία — ενός αθέλητου αμφισβητία βέβαια, αλλά πάντως αρκετά σημαντικού. Μη ξεχνάμε άλλωστε ότι με τη μεγάλη αποδοχή του Κένυς το κράτος ήταν εκείνο ακριβώς που άλλαξε ουσιαστικά και ριζικά το ρόλο του — που αμφισβήτησε δηλαδή σε τελευταία ανάλυση μια σημαντική φονξιοναλιστική πλευρά του συστήματος και τελικά την ανέτρεψε.

Έτσι λοιπόν δεν αποκλείεται και τώρα να προέλθει και πάλι από το ίδιο το κράτος μια μεγάλη αμφισβήτηση που θα ανοίξει το δρόμο κατόπιν σε μια νέα μεγάλη αποδοχή.

Εξάλλου κανένας από τους τρεις μεγάλους αμφισβητίες δεν έχει ως στόχο την ανατροπή του συστήματος. Μπορεί όμως να προέλθει από αυτούς — ιδίως από την τεχνολογία — μια ριζική επανάσταση, όχι σαν αυτή που συνέβη στη βιομηχανία ή γενικότερα στην παραγωγή κι ακόμα και στις υπηρεσίες, αλλά μια επανάσταση που θ' ανατρέπει και θα πλήξει κατευθείαν τα αρχικά σχήματα της Ελευθέρας Αγοράς — ακριβέστερα τη φονξιοναλιστική της υπόσταση όπως έπληξε ο Κένυς τον ουδέτερο ρόλο του κράτους. Φυσικά και οι δύο άλλοι αμφισβητίες (κεφάλαιο - εργασία) με την τεράστια συγκέντρωσή τους δεν είναι λιγότερο «επικίνδυνοι» για μια τέτοια ανατροπή. Για να παραμείνουν όμως τα πράγματα υπό έλεγχο, θα πρέπει το κράτος να κινηθεί πριν

από την εποχή του: Για να προλάβει μια ενδεχόμενη «ανατροπή», θα πρέπει ίσως να την επιχειρήσει το ίδιο.

Αυτό θα έμοιαζε σαν μια «φυγή προς τα μπρος», αλλά αν παραθέσουμε αντιμέτωπους τους τρεις κυριότερους αμφισβητίες του συστήματος (που δεν είναι άλλωστε και οι μοναδικοί — είναι απλώς οι «μεγάλοι»), τότε δεν φαίνεται ν' απομένει για το κράτος μια δεύτερη λύση. Αυτό επαληθεύεται κι από την πράξη άλλωστε. Οι τρεις-τέσσερις μεγάλες «ανατροπές» που έγιναν μέχρι τώρα στο σύστημα της Ελευθέρας Αγοράς, ήταν, παρά τις πολλές θετικές πλευρές, σε αρκετό βαθμό ανεξέλεγκτες, εκτός από μία: Αυτή που αποδέχτηκε ο Κένυς και που ανέλαβε να πραγματοποιήσει το ίδιο το κράτος. Πράγματι, μεταπολεμικά ο Κεϋνσιανισμός είχε πάρα πολύ καλά αποτελέσματα κι αυτό κράτησε μέχρι τη στιγμή που άρχισαν να διαφοροποιούνται οι αρχικές συνθήκες που τον στήριζαν. Έτσι τώρα, ίσως πλησιάζει η εποχή για μια άλλη «ανατροπή».

Όσο για τις άλλες που συνέβησαν ως τώρα, μπορούμε να πούμε άνετα ότι εξάπλωσαν μια διμοιρία ολόκληρη από χρήσιμα και βλαβερά σχήματα. Η βιομηχανική επανάσταση (τέκνο της τεχνολογίας) «ανέτρεψε» μεν προς το καλύτερο πολλά παραδοσιακά σχήματα στην παραγωγή, στη εργασία, στην αγορά κι αλλού, αλλά και βοηθούμενη από τον ελεύθερο ανταγωνισμό γέννησε τα μεγαθήρια, δημιούργησε τα συνδικάτα, καταπάτησε την αγορά, συμπίεσε τον ανταγωνισμό κ.λ.π. Η ίδια η τεχνολογία πάλι νόθευσε τα προϊόντα, θόλωσε τη διαφάνεια της αγοράς, επέβαλλε τον καταναλωτισμό ή παραμέρισε τον ιδιώτη-ιδιοκτήτη, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι όλα αυτά τα σύνδρομα είναι μόνο αρνητικά. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις επέφεραν με τη σειρά τους μια δική τους «ανατροπή» (καλή και κακή ταυτόχρονα) στο σύστημα και τα ισχυρά συνδικάτα επίσης τη δική τους.

Έτσι το ερώτημα είναι ποιος θα κάνει τώρα πρώτος το επόμενο βήμα για μια καινούργια ανατροπή.

5. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Τα στοιχεία της αποδοχής απετέλεσαν ή επέφεραν ως τώρα τη διεύρυνση του καπιταλισμού. Τα στοιχεία της δευτέρας κατηγορίας — τα υπό αίρεση στοιχεία — θ' αποτελέσουν την πηγή από την οποία αύριο ο καπιταλισμός θ' αναζητήσει τη νέα του διεύρυνση. Εφόσον υπάρχουν άνθρωποι που πιστεύουν ή που τους συμφέρει ή ακόμα που έχουν τη δύναμη να διατηρούν την Ιδιωτική πρωτοβουλία, την ατομική ιδιοκτησία και το κέρδος ως σύστημα, όσο η ακκμψία ανάμεσα στα δύο συστήματα (Καπιταλισμός - Σοσιαλισμός) θα διατηρείται (αν δεν μεγαλώνει) αντί να μικραίνει, όσο ολόκληρος ο δυτικός κόσμος αποδέχεται την έτσι διαμορφωθείσα («ελευθερο-περιορισμένη») αγορά κι

όσο τέλος πάντων υπάρχουν διαφοροποιήσεις που μπορεί να υποστεί ο καπιταλισμός για να ανανεωθεί, τότε φυσικά ακόμα και με τη μοιρολατρική τους πλευρά και αν παρθούν τα πράγματα (που δεν μπορούν να παρθούν έτσι γιατί η πράξη περιέχει δυναμισμό που ξεπερνάει τα όρια της απλής μοιρολατρικότητας), ο καπιταλισμός θα τείνει πάντα προς την ανανέωσή του και η δεύτερη κατηγορία των υπό αποδοχή στοιχείων θα αποτελεί σταθερά την πηγή για την ανανέωσή του αυτή. Η τρίτη τέλος κατηγορία στοιχείων (της πλήρους αρνήσεως) αποτέλεσαν τον Σοσιαλισμό - τη μεγάλη άρνηση του Καπιταλισμού που τόσο αξιοθαύμαστα επιχείρησε ο Μαρξ. Η πρώτη και η δεύτερη κατηγορία στοιχείων δείχνει μια διεργασία στον καπιταλισμό, η τρίτη κατηγορία μια διεργασία στο σοσιαλισμό. Ποιες κατευθύνσεις όμως, ποιες μορφές, σε ποια καλούπια μπαίνουν, ποια σχήματα παίρνουν αυτές οι διεργασίες τόσο στον καπιταλισμό όσο και στον σοσιαλισμό, αυτό είναι ένα ερώτημα που ξεφεύγει από τα όρια της εργασίας ετούτης. Γεγονός είναι πάντως ότι τα πλαίσια για μια μελλοντική κίνηση του καπιταλιστικού συστήματος διαγράφονται σαφώς από τα στοιχεία των δύο πρώτων κατηγοριών. Η προσαρμοστικότητα του συστήματος θα δείξει πόσο στενά ή πλατιά θα διαγραφούν τελικά τα πλαίσια αυτά. Ωστόσο είναι βέβαιο ότι θα υπάρξουν. Αντίθετη εξέλιξη απορρίπτεται από την ιστορική εμπειρία, παρά τις προσδοκίες αδόκιμων οραματιστών..

Βιβλιογραφική σημείωση: Κρίθηκε σκόπιμο να μη παρατεθεί εδώ καμία βιβλιογραφία, διότι, όπως εύκολα μπορεί να διαπιστώσει ο αναγνώστης, όλα τα σπουδαιότερα θέματα της εργασίας αυτής — Μαρξ, Κένυς, εμποροκράτες, ελεύθερη αγορά, σοσιαλισμός, οικονομική πολιτική κ.λ.π. — είναι από τα πιο γνωστά στην οικονομική επιστήμη και τα πιο κλασικά, και τα βρίσκει κανείς ακόμα και στα πιο πρόχειρα συγγράμματα των φοιτητών. Μια επανάληψή τους εδώ, αν δεν ήταν άχρηστη, θάτανε πάντως πλεονασματική.